

SLOTBESKOING

Die Wes-Europese dakhuis met 'n reghoekige grondplan vorm die skakel tussen die ronde of ovaalvormige primitiewe hut en die volwaardige muurhuis met 'n staandak. Dakhuise is eers op lae grondwalle en later op vertikale pale of lae mure geplaas. Mure is ook gevorm deur vertikale style buite die dakhuis in te plant en dit deur middel van sparre met die dakraamwerk te verbind. Dakhuise en ontwikkelde dakhuis is dus verteenwoordigend van die ontwikkeling van 'n dak direk op die grond tot 'n volwaardige muurhuis met 'n staandak. Uit dié eensellige langhuis het alle latere geboue met mure en staandakke ontwikkel. Die dak was die oorspronklike woonruimte, waarna die muurgedeelte geleidelik die funksie oorgeneem het en die staandak voortaan ook 'n platdak kon wees.

Gedurende die dakhuisfase is 'n geskikte dakraamwerk vir 'n gras-, biesie- of rietbedekking ontwikkel, waarvan variasies tans nog gebruik word. Ook die dekmodes wat gedurende die dakhuisfase ontwikkel is, word vandag nog by die dek van gras- en rietdakke gebruik.

Die dakhuis wat deur 'n proefondervindelike proses, evolusionêr oor honderde millennia in Europa en moontlik ook Asië ontwikkel het, het merkwaardig tot in die 20ste eeu, lank nadat muurhuise die norm geword het, bly voortbestaan. Baie min van hierdie strukture het in Europa en elders oorgebly.

By 'n studie en bewaring van die Europese woningbou word hierdie eenvoudige wonings dikwels as gering geskat. Dit geld ook vir Nederland en België waar die bestaan daarvan soms selfs deur kultuurhistorici ontken, of as 'n blote randverskynsel afgemaak word.

H. Fransen en M.A. Cook het by 'n opname van bestaande tradisionele Kaapse geboue in 1965, na gelang van die waarde daarvan, tot vier sterre aan individuele strukture toegeken. Aan ontwikkelde dakhuis in die omgewing van Vermaaklikheid, distrik Riversdal, Suid-Kaap, is geen sterre toegeken nie, terwyl 'n voorbeeld op Tweerivieren in die Langkloof, distrik Uniondale, Suid-Kaap, een ster ontvang het. 'n Voorbeeld by Krakeelrivier, ook in die Langkloof, het eweneens geen toekenning ontvang nie.¹ Op grond van hierdie waardebeoordeling besit die betrokke strukture blykbaar min of geen kultuur- of argitektuurhistoriese waarde nie.

As gevolg van die belangrike plek van die dakhuis en ontwikkelde dakhuis in die ontwikkelingsgeskiedenis van die Westerse argitektuur, en meer spesifiek die woningbou en woonkultuur, behoort alle bestaande voorbeelde in Europa en Suid-Afrika bewaar te word. In Suid-Afrika word dakhuis direk op die grond tans nog net by Puntjie naby Vermaaklikheid in die distrik Riversdal, Suid-Kaap, aangetref waar daar by die oprigting van die huise reeds van die tradisionele vorm, konstruksiemodes en -tegnieke afgewyk word. Enkele ontwikkelde dakhuis bestaan nog en behoort deur die Suid-Afrikaanse Erfenisulphulpbronskap (Wet op Nasionale Erfenisulphulpbronne, Wet nr. 25, 1999) tot plaaslike erfenisterreine verklaar te word. Indien die strukture nie bevredigend *in situ* bewaar kan word nie, behoort dit in 'n opelugmuseum heropgerig te word waar ook voorbeelde van die tipes wat nie meer bestaan nie teen geringe koste gerekonstrueer kan word.

Die idee van 'n opelugmuseum in Suid-Afrika is vir die eerstekeer deur die skrywer, J.F.W. Grosskopf (1885-1949), tydens 'n toespraak op 25

Februarie 1938 by die jaarlikse opening van die Universiteit van Pretoria, geopper.² Die eerste georganiseerde poging, is dié van die Genootskap Oud-Pretoria in die vroeë vyftigerjare. G.W. Eybers het in sy artikel "'n Suid-Afrikaanse opelugmuseum" (1955), geskryf dat die Genootskap Oud-Pretoria ". . . die laaste paar jaar met hierdie en aanverwante gedagtes besig [is]".³

In 'n brief aan W.H.J. Punt, destydse voorsitter van die Genootskap Oud-Pretoria, skryf die argitek Norman Eaton (1957) oor die kompleksiteit van so 'n onderneming:

Preservation and rebuilding however are two different matters, the latter, even more than the former, requiring the most fastidious and painstaking handling if the result is not to be merely a piece of superficial sentimentality of no lasting value. To achieve their most valuable purpose, buildings such as those it is proposed to rebuild must be true right through to their core without the use of shortcut methods, out-of-date materials or fake of any sort. They must be historically correct down to the smallest detail and in the most hidden places and thus be references for more serious visitors who wish to study the building methods and design characteristics of the time. The approach is as much an archaeological as an architectural one and unless the fullest degree of accuracy is aimed at and achieved, any money spent on the work would, in my opinion, be *ill-spent*.

I know from experience of the impatience with which results are awaited once work of this sort is commenced and how the general public even otherwise responsible members of an actual controlling committee wil often be prepared to accept something only partially accurate rather than wait for careful research to produce the proper thing.

In addition to this, other qualifications - patience, meticulousness and a sort of disinterested devotion to historical accuracy - is required of any man responsible for the erection of such work if the results are in any way to be worthy of the effort.⁴

James Walton het in "Homes of the Trekboers. The vernacular architecture of South Africa" (1961), hom oor die noodsaaklikheid van 'n opelugmuseum uitgespreek:

In Europe representative examples of the various dwelling types would be re-erected in a folk-park and this should be the aim in South Africa. Great changes in rural building have taken place during the past ten years and still greater changes may be expected during the next ten years. The *hartbeeshuise* and the mud-walled houses of the earliest settlers in the Orange Free State have disappeared but sufficient have survived for a representative collection to be assembled in some accessible centre.⁵

J.A.J. (Kotie) Roodt-Coetzee het doelgerig daarna gestreef om die saak

deurgebring waartydens sy veral opelugmuseums in Duitsland, Denemarke, Noorweë, Nederland, Engeland, Switserland, Frankryk en Italië besoek het. 'n Reeks uitgebreide toere is ook in Suid-Afrika onderneem waartydens sy onder meer die volksargitektuur bestudeer het. Die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum het op 21 Augustus 1964 as gevolg van haar beywering as 'n afsonderlike museum tot stand gekom, waar sy vanaf 1 April 1965 die pos van Direkteur van die museum beklee het.⁷

Ten spyte van al dié goed bedoelde belangstelling en daadwerklike pogings het 'n nasionale opelugmuseum - om verskeie redes - tot op hede nog nie gerealiseer nie. André Pretorius het in *Our threatened heritage: a plea for the conservation of South Africa's meagre vernacular heritage - both Euro- and Afrocentric* (1997) weer op die drastiese afname in die getalle van volksgeboue gewys, en opgemerk dat die volksargitektuur van die blanke en inheemse volke van Suid-Afrika vir die nageslag bewaar behoort te word.⁸

Besware wat teen die wenslikheid van 'n opelugmuseum uitgespreek word, is dat die geboue buite hulle oorspronklike konteks sou wees. 'n Teenargument wat aangevoer kan word, is dat alle museumvoorwerpe buite hulle oorspronklike konteks verkeer, en dat dit by museumkundiges berus om die oorspronklike konteks sover moontlik te herskep en in kultuurhistoriese perspektief te plaas. Uit 'n museumkundige oogpunt, is dit ook nie altyd moontlik om afgeleë strukture bevredigend te preserveer en te bewaar nie. Die voordele van 'n opelugmuseum is dat verteenwoordigende voorbeelde op een plek bewaar, geïnterpreteer en besigtig kan word.

Note

- 1 H. Fransen & M.A. Cook, *The old houses of the Cape: a survey of the existing buildings in the traditional style of architecture of the Dutch-settled regions of the Cape of Good Hope*, pp. 239 & 252-253.
- 2 P.J. de Beer, *Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief*, D.Phil.-proefskrif, UP, 1979, p. 78.
- 3 P.J. de Beer, *Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief*, p. 69.
- 4 N. Eaton, The need to preserve for posterity the best examples of past creative efforts, *Pretoriana* no. 23, April 1957, p. 34.
- 5 J. Walton, Homes of the Trekboers. The vernacular architecture of South Africa, *Lantern* 11(1), July-September 1961, p. 21.
- 6 P.J. de Beer, *Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief*, p. 88-89.
- 7 W. Louw, Lewenskets van mev. Kotie Roodt-Coetzee, *Museum-Memo* 6(3), November 1978, pp. 17-18.
- 8 A. Pretorius, *Our threatened heritage: a plea for the conservation of South Africa's meagre vernacular heritage - both Euro- and Afrocentric*, s.p. (Preface).

MOONTLIKHEDE VIR VERDERE NAVORSING

Dak- en ontwikkelde dakhuisse is tot op hede nog nie deur middel van argeologiese opgrawings nagevors nie, en kan 'n interdisiplinêre benadering tot so 'n studie gevolg word.

Met uitsondering van O.J.O. Ferreira se uitvoerige beskrywing van die matjieshuise en kookskerms van die Noordweste,¹ is ander skermtipes, rondawels en muurhartbeeshuise nog nie wetenskaplik nagevors nie. Gevolglik kan daar nog nie 'n wetenskaplik verantwoordbare oorsigwerk van tydelike wonings geskryf word nie.

In teenstelling met die kookskerms van die Noordweste, is dit te betwyfel of die ander skermtipes met dieselfde sukses nagevors sal kan word, aangesien daar baie min inligting oor dié strukture bestaan. In die geval van ander tydelike woningtipes soos muurhartbeeshuise en rondawels bestaan daar genoeg inligting om 'n indringende studie moontlik te maak.

Muurhartbeeshuise is soos dak- of ontwikkelde dakhuisse, langhuise. Soos reeds elders beskryf, is dit 'n enkel vertrek of 'n ry vertrekke met konstante diepte, standaard dwarsdeursnit en beperkte dakspan. Muurhartbeeshuise is tydelike strukture vir tydelike bewoning, waarvan die mure gewoonlik nie hoër was as deurhoogte nie. Die mure kon uit 'n aantal vertikale pale, waarvan die ruimtes tussen die pale met vlegwerk, sparretjies, riete of dekwerk ingevul is, bestaan. Die mure was in sommige gevalle met 'n klei- of grondmengsel gepleister. Mure is ook met sooie, klei of klip gebou.

Daar is dikwels aangeneem dat die blankes die rondawel van die swart inheemse volke oorgeneem het. Die verhoudings van eersgenoemde is egter soortgelyk aan Wes-Europese rondawels. Veral die dakraamwerk waarvan daar vyf of meer tipes bestaan, is in sekere opsigte soortgelyk aan dié van rondawels wat in Bretagne, Frankryk, gedokumenteer is.² Die mure het uit dieselfde materiaal en konstruksie as muurhartbeeshuise bestaan, wat ook in Wes-Europa voorgekom het. Die oorsprong en betekenis van die term rondawel is ook nog nie met sekerheid bepaal nie. Aangesien talle rondawels nog op plase bestaan, is dit moontlik om selfs die streekverskille ten opsigte van materiaal en konstruksie na te vors.

Die rondawels van die blankes het 'n groot invloed op dié van die inheemse volke uitgeoefen. Dit geld ten opsigte van verhoudings, muurkonstruksie, dakraamwerk, pen-en-gatverbinding, opgedrewe dekmethode, bo-en-onderdeur en vensters. Die akkulturasieproses kan 'n indringende wetenskaplike studie uitmaak. 'n Interdisiplinêre benadering sal ook hier gevolg moet word.

Hoewel die permanente volksargitektuur buite die veld van die huidige studie val, moet die talle navorsingsmoontlikhede wat dit bied nie uit die oog verloor word nie. Hier word slegs op een moontlike onderwerp gewys wat nog geen aandag geniet het nie, naamlik die oorgangsproses van volks- na populêre woningargitektuur wat van ca. 1850 tot in die 20ste eeu geduur het.

Note

- 1 O.J.O. Ferreira, *Die matjieshuis*, in G. Van der Waal-Braaksma & O.J.O. Ferreira, *Die Noordweste: die stoflike kultuuruitinge van die streek se bewoners*, pp. 70-76; O.J.O. Ferreira, *Kookskerms*, in G. Van der Waal-Braaksma & O.J.O. Ferreira, *Die Noordweste . . .*, pp. 104-107.
- 2 G.I. Meirion-Jones, *The vernacular architecture of Brittany*, pp. 121-127.

BRONNE

I ARGIVALE BRONNE

1 ONGEPUBLISEER

Kaapse Argiefbewaarplek, Kaapstad

ACC 1290 M1/19, geïllustreerde kaart: *Dassen-eiland*, anoniem, 1656.

Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad

MSB240, J.F. Häsner, *Huislijk geneeskundig Handboek voor De In-gesetenen van Nederlands Africa beschruven* (sic) (vert. L.C. van Oordt).

Gebinde uitknipsel uit *The Courier*, 1820-11-25.

Transvaalse Argiefbewaarplek, Pretoria

A 81, Pater Joaquim de Santa Rita Montanha aanwins. Verslag van die heenreis na, verblyf by en terugreis van die Boere van die Suid-Afrikaanse Republiek in die binneland van Afrika, deur Pater Joaquim de Santa Rita Montanha, ridder van die Orde van Christus, vikaris van Vara en kapelaan van die kerk van die dorp Imhambane, asook informasie verstrek aan die Goewerneur van Lourenço Marques deur Joao Albasini en Avelino Xavier de Menezes in 1847.

2 GEPUBLISEER

BÖESEKEN, A.J. (red.), *Resolusies van die Politieke Raad III*. Kaapstad, 1961.

II TYDSKRIFARTIKELS

ABRAHAMS, G., The Grand Parade, Cape Town: archaeological excavations of the seventeenth century Fort de Goede Hoop. *South African Archaeological Bulletin* no. 43, 1993.

ANONIEM, Nuwe standaardwerk oor bouvakterme. *Stigting Simon van der Stel Bulletin* nr. 5, 1962.

ANONIEM, Oud-Pretoria: opelugmuseum word beoog. *Pretoriana* nos. 16 & 17, Julie-September 1955.

ANONYM, An open-air museum for Pretoria. *Pretoriana* no. 22, Desember 1956.

ANONYM, Donation of Botshabelo paintings. *Restorica* no. 8, 1980.

BARNARD, E., Die volksboukuns van Swellendam en omgewing. *Kultuurhistorikus* 7(2), Oktober 1992.

- BENNET-CLARK, M.A., Correspondence: tectiforms. *Man* vol. 54, September 1954.
- BERNET KEMPERS, A.J., Randversieringen van de Meester van Katharina van Kleef: volkskunde langs de kantlijn. *B & M* 30(2), 1967.
- BRANIGAN, K., The origins of cruck construction – a new clue. *Medieval Archaeology*, vol. 12, 1968.
- BURDEN, M., Oorhandiging van erepenning aan dr. James Walton, 3 November 1992. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 49(1), April 1993.
- COETZEE, A., Matjieshuise. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 20(3), 1964.
- DE CONING, J., Die grasdakhuse van ou Kapaailand. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 26(6), April 1970.
- EATON, N., The need to preserve for posterity the best examples of past creative efforts. *Pretoriana* no. 23, April 1957.
- ERIXON, S., An introduction to folklife research or Nordic ethnology. *Folk-liv* nos. 14 & 15, 1950.
- ERIXON, S., Some primitive constructions and types of layout, with their relation to European rural building practice. *Folk-liv* nos. 2 & 3, 1937.
- EYBERS, G.W., 'n Suid-Afrikaanse opelugmuseum. *Pretoriana* nos. 16 & 17, Julie-September 1959.
- FISHER, R.C., Book Review: James Walton, Cape Cottages. *South African Journal of Cultural History* 10(1), May 1996.
- FLOYD, H., Inherited characteristics of the Cape vernacular. *Architecture SA*, September & October 1983.
- HALL, M., A. MALAN, S. AMANN, L. HONEYMAN, T. KISER & G. RITCHIE, The archaeology of Paradise. *The South African Archaeological Society* (Goodwin series) vol. 7, June 1993.
- HEATH, K.W., Defining the nature of vernacular. *Material Culture* 20(2), 1988.
- HENRY, F., Early Irish monasteries, boat-shaped oratories and beehive huts. *County Louth Archaeology* no. 11, 1949.
- JONES, M.U., Saxon sunken huts: problems of interpretation. *The Archaeological Journal* no. 136, 1979.
- LACAILLE, A.D., The Magdalenian tectiform of La Mouthe and its modern counterpart. *Man* vol. 54, July 1954.
- LAVER, H., Ancient types of huts at Athelney. *Proceedings of the Somerset Archaeological Society* no. 55, 1909.
- LOUW, W., Lewenskets van mev. Kotie Roodt-Coetzee. *Museum-Memo* 6(3), November 1978.

MARÉ, E., Volksargitektuur: 'n teoretiese beskouing, met verwysing na die Suid-Afrikaanse konteks en 'n oorsigtelike beskouing van die nedersetting in Onder-Kouga as 'n gevallestudie. *De Arte* nr. 28, 1983-04-28.

MEIRION-JONES, G.I., Some early and primitive building forms in Brittany. *Folk Life* no. 14, 1976.

MEIRION-JONES, G.I., The roof-carpentry of Brittany - I construction excluding cruck forms. *Vernacular Architecture* no. 9, 1978.

MEIRION-JONES, G.I., The roof-carpentry of Brittany - II cruck. *Vernacular Architecture* no. 10, 1979.

MOLLER, L.A. (samesteller), Elke naam vertel 'n storie. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 40(1), Januarie 1984.

MURDOCK, G.P., The cross-cultural survey. *American Sociological Review* 5(3), 1940.

NIENABER, G.S., Sonde met hartbees in hartbeeshuis. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 29(3), September 1989.

NIENABER, G.S., Twee Afrikaanse woorde. *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns* 12(2), Oktober 1952.

OCKERS, B., Komt maar kijken, en ziet wat wij niet hebben . . . , *B & M* 48(1), 1985.

Ó DANACHAIR, C., Semi-underground habitations. *Journal Galway Archaeological and Historical Society* no. 26, 1954-56.

OELMAN, F., Ausgrabung eines keltischen Bauernhauses im Mayener Stadtwalde. *Forschungen und fortschritte* 3(11), 1927-04-10.

OOSTHUIZEN, M.J., Terugblik op die verlede: die plaaslewe vanouds. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 26(6), April 1970.

PEATE, I.C., Correspondence: the cruck truss. *Man* vol. 56, October 1956.

PEATE, I.C., Correspondence: the cruck truss. *Man* vol. 57, March 1957.

PEATE, I.C., The cruck truss, a reassessment. *Folk-Liv* nos. 21 & 22, 1957-58.

PREISS, H., Opmerkings in verband met besoeke aan twee opelugmuseums. *Pretoriana* no. 23, April 1957.

PRETORIUS, J.C., Robert H. Dingley: amateurkunstenaar van die Oosgrens (1813-1818). *Historia* 37(2), November 1992.

PUNT, W.H.J., Ons stad groei. *Pretoriana* 2(1), September 1952.

RADFORD, D., Popular architecture in the United States and South Africa, a case study of the late nineteenth century. *South African Journal of Cultural History* 7(1), February 1993.

- RADFORD, D., West Indian origin for the verandah house. *South African Journal of Culture and History of Art* 1(2), June 1987.
- RAGLAN, L., Correspondence: the cruck truss. *Man* vol. 56, August 1956.
- RAGLAN, L., Correspondence: the cruck truss. *Man* vol. 57, January 1957.
- REDFIELD, R., The folk society. *The American Journal of Sociology* 52(4), 1947.
- SCHOEMAN, K., Uit die versameling van die S.A. Biblioteek: die 'heneringen' van G.H. Warden. *Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek* 45(2), Desember 1990.
- SPIES, F.J. DU T., The open-air museum. *Pretoriana* no. 22, December 1956.
- TUINZING, W.D.J., Griendhout en ander hakhout. *B & M* 41(2), 1978.
- UPTON, D., The power of things: recent studies in American vernacular architecture. *American Quarterly* no. 35, 1983.
- VAN DER MERWE, H., Pionierslewe in die Boesmanland. *Die Kultuurhistorikus* 1(2), Oktober 1986.
- VAN DER MERWE, P., Die maak van vanslewe se misvloer. *Restorica* nr. 7, 1980.
- VAN VUUREN, C.J., Hanebalk en handebalk. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis* 2(1), Januarie 1985.
- VENTER, T., Die Bosveldhuis. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 47(1), April 1991.
- VAN ZYL, C., Huisversiering en aan kant maak in vroeëre dae. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 26(6), April 1970.
- WALTON, J., Early Voortrekker houses in the southern Free State. *South African Architectural Record* 37(7), 1951.
- WALTON, J., Hanebalk, collar-beam and tie-beam. *South African Journal of Cultural History* 31(1), January 1986.
- WALTON, J., Hartbeeshuis and hartbeeshut. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 43(1), March 1987.
- WALTON, J., Hogsback tombstones and the Anglo-Danish house. *Antiquity* 28(110), June 1954.
- WALTON, J., Homes of the early South African stock farmers. *Africana Notes and News* (8)2, March 1951.
- WALTON, J., Homes of the Trekboers. The vernacular architecture of South Africa. *Lantern* 11(1), July-September 1961.
- WALTON, J., Some early Piquetberg farms illustrated by Johannes Cornelius Poortermans. *Restorica* no. 12, October 1982.

- WALTON, J., Correspondence: tectiforms. *Man* vol. 55, February 1955.
- WALTON, J., Correspondence: the cruck truss. *Man* vol. 57, January 1957.
- WALTON, J., The development of the cruck framework. *Antiquity* 22(88), December 1948.
- WALTON, J., The South African kapstylhuis and some European counterparts. *Restorica* no. 10, December 1981.
- WALTON, J., Vroeë plase en nedersettings in die Oranje-Vrystaat. *Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal* 11(4), Mei 1955.
- WESSELS, C., Die kultuur-historiese belang van die "hardebieshuise" van Hopefield. *Kronos* nr. 10, 1985.
- WHITAKER, I.R., Correspondence: a 'tectiform' from Jugoslav Macedonia. *Man* vol. 54, December 1954.
- WILMANS, J., B.T. Spoelstra (1871-1947). *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis* 2(3), Julie 1988.

III LITERATUUR

- ACLAND, J.H., *Medieval structure: the Gothic vault*. Toronto & Buffalo, 1972.
- ADDY, S.O., *The evolution of the English house*. London, 1933.
- ALDERSON, W.T. (Ed.), *Mermaids, mummies, and mastodons: the emergence of the American museum*. Washington, 1992.
- ALLSOPP, B., *A modern theory of architecture*. London, 1981.
- ANONIEM, *Die verhaal van koring in Suid-Afrika*. Pretoria, s.a.
- ANONIEM, *Suid-Afrikaanse erfenis: hoe ons voorvaders geleef, gewerk en gespeel het. Van Van Riebeeck tot die XIXde eeu III: hul gebruike, vermaaklikhede en sport*. Kaapstad, 1962.
- ANONYM (Shelter Publications), *Shelter*. California, c1973.
- ANONYM (Shelter Publications), *Shelter II*. California, c1978.
- AUCAMP, H. (red.), *Op die Stormberge, 'n vertolking van 'n streek*. Kaapstad & Johannesburg, 1971.
- AYRES, J., *The Shell book of the home in Britain: decoration, design and construction of vernacular interiors, 1500-1850*. London & Boston, 1981.
- BARNARD, B.J., 'n Lewensbeskrywing van majoor Henry Douglas Warden. Parow, 1948. *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 11(1), 1948.
- BARNARD, C.J., Robert Jacob Gordon se loopbaan aan die Kaap. *Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 13(1), 1950.

- BARNES, A.R., *The colonial household guide*. Cape Town, 1889.
- BARNETT, H.G., *Innovation: the basis of cultural change*. New York, Toronto & London, 1953.
- BEETS, A. (red.), *Woordenboek der Nederlandsche taal VII, (i)*. 's-Gravenhage & Leiden, 1926.
- BEETS, A. & J.W. MULLER (reds.), *Woordenboek der Nederlandsche taal V*. 's-Gravenhage & Leiden, 1900.
- BERNET KEMPERS, A.J., *Vijftig jaar Nederlandsopenluchtmuseum*. Arnhem, 1962.
- BIANCONI, P., *The complete paintings of Bruegel*. London, 1969.
- BIERMANN, B.E., *A contribution to the study of the origins of colonial architecture at the Cape*. D.Phil. thesis, University of Cape Town, 1952.
- BIERMAN [sic], B.E., *Boukuns in Suid-Afrika*. Kaapstad & Amsterdam, 1955.
- BLOEMERS, J.H.F., L.P. LOUWE KOOIJMANS & H. SARFATIJ, *Verleden land: archeologische opgravingen in Nederland*. Amsterdam, 1981.
- BÖESEKEN, A.J., *Jan van Riebeeck en sy gesin*. Kaapstad & Johannesburg, 1974.
- BOS, J.M. (samenst. & red.) et al., *Gids Nederlands Openluchtmuseum Arnhem*. Nijmegen, 1988.
- BOSHOFF, S.P.E., *Volk en Taal van Suid-Afrika*. Pretoria & Kaapstad, 1921.
- BOTHA, C.G., *Die Kaapse Hugenate*. Kaapstad, 1939.
- BRANDTS BUYS, L., *De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier*. Arnhem, 1974.
- BREUIL, H., *Four hundred centuries of cave art*. Montignac, 1952.
- BRUNSKILL, R.W., *Illustrated handbook of vernacular architecture*. London, 1982.
- BRYER, L. & K.S. HUNT., *Die 1820-Setlaars*. Kaapstad, 1984.
- CACHET, F.L., *De worstelstrijd der Transvalers aan het volk van Nederland verhaald*. Amsterdam, 1883.
- CATANESE, A.J. & J.S. SNYDER (Eds.), *Introduction to architecture*. New York, 1980.
- CLAESSENS, B. & J. ROUSSEAU, *Bruegel*. New York, s.a.
- CLARK, J.G.D., *Prehistoric Europe: the economic basis*. London, 1952.
- COETZEE, A., *Die Afrikaanse volkskultuur: inleiding tot die studie van volkskunde*. Amsterdam & Kaapstad, 1960.

- COOK, M.A., *Die Kaapse kombuis: 'n beskrywing van sy ligging, uitleg en toebehore*. Stellenbosch, s.a.
- DAVEY, N., *A history of building materials*. London, 1961.
- DE BEER, P.J., *Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief*. D.Phil.-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1979.
- DEETZ, J., *In small things forgotten: the archeology of the early American life*. New York, 1977.
- DE LA CROIX, H. & R.G. TANSEY (Eds.), *Gardner's art through the ages*. New York, Chicago, San Francisco & Atlanta, 1970.
- DE VILLIERS, C.C., *Geslagregisters van die ou Kaapse families II* (Geheel omgewerkte uitgawe hersien en aangevul deur C. Pama). Kaapstad & Amsterdam, 1966.
- DE VRIES, M., E. VERWIJS, P.J. COSIJN, A. KLUYVER, A. BEETS & J.W. MULLER (reds.), *Woordenboek der Nederlandsche taal IV*. 's-Gravenhage & Leiden, 1889.
- DE WET, G.C., *Die vryliede en vryswartes in die Kaapse nedersetting, 1657-1707*. Kaapstad, 1981.
- DIEMONT, M. & J. DIEMONT, *The Brenthurst Baines: a selection of the works of Thomas Baines in the Oppenheimer collection Johannesburg*. Johannesburg, 1975.
- DUPONT, J. & C. GNUDI, *The great centuries of painting: Gothic painting*. Geneva, 1954.
- EDDY, F.W., *Archaeology: a cultural-evolutionary approach*. New Jersey, s.a.
- ELFFERS, H., *Practical Dutch grammar and analysis*. Cape Town, 1885.
- FEDUCHI, L., *Spanish folk architecture: 1 - the northern plateau*. Barcelona, 1977.
- FENSHAM, F.C. & J.P. OBERHOLZER, *Bybelse aardrykskunde, oudheidkunde en opgrawings*. Pretoria, Potchefstroom & Kaapstad, 1976.
- FISHER, R.C. (samesteller), *Visuele leksikon van die Suid-Afrikaanse woning*. Kaapstad, 1992.
- FISHER, R.C., S. LE ROUX & E. MARÉ (Eds.), *Architecture of the Transvaal*. Pretoria, 1998.
- FLETCHER, B., *A history of architecture on the comparative method* (revised by R.A. Cordingley). London, 1967.
- FOCKEMA ANDRAE, S.J., E.H. TER KUILE & R.C. HEKKEN, *Duizend jaar bouwen in Nederland*. Amsterdam, 1957.
- FRANKEN, J.L.M., Tentatiewe etimologieë (reds. C.A. du Toit, J.F. Kirsten, J.A.J. van Rensburg & R.W. Wilcocks), Kaapstad 1953. *Annale van die Universiteit van Stellenbosch* vol. 27, reeks B(1), 1953.

FRANSEN, H., *Classicism, Baroque, Rococo and Neoclassicism at the Cape: an investigation into stylistic modes in the architecture and applied arts at the Cape of Good Hope 1652-1820*. Ph.D. thesis, University of Natal, 1987.

FRANSEN, H. & M.A. COOK, *The old buildings of the Cape: a survey and description of old buildings in the Western Province. Extending from Cape Town to Calvinia in the north and to Graaff-Reinet, Colesberg and Uitenhage in the east: covering substantially the 18th and 19th century styles: Cape Dutch, Cape Regency, Georgian and Victorian*. Cape Town, c1980.

FRANSEN, H. & M.A. COOK, *The old houses of the Cape: a survey of the existing buildings in the traditional style of architecture of the Dutch-settled regions of the Cape of Good Hope*. Cape Town & Amsterdam, 1965.

FRESCURA, F., *Major developments in the rural indigenous architecture of Southern Africa of the post-difacane period*. D.Phil. thesis, University of the Witwatersrand, 1985.

FRESCURA, F., *Rural shelter in Southern Africa: a survey of the architecture, house forms and constructional methods of the black rural peoples of Southern Africa*. Johannesburg, 1981.

FRIEDLÄNDER, M.J., *Early Netherlandish painting: Joos van Cleve, Jan Provost, Joachim Patenier IX (ii)*. Leyden & Brussels, 1973.

GALLÉE, J.H., *Het Boerenhuis in Nederland en zijn bewoners*. Zwolle, 1978.

GEERTS, G., H. HEESTERMANS & C. KRUYSKAMP, *Van Dale se groot woordenboek der Nederlandse taal II*, Utrecht & Antwerpen, 1984.

GEISBERG, M., *The German single-leaf woodcut: 1500-1550 I-IV* (Ed. W.L. Strauss). New York, 1974.

GIL, J., *As mais belas vilas e aldeias de Portugal*. Lisboa & Sao Paulo, c1984.

GLASSIE, H., *Pattern in the material folk culture of the Eastern United States*. Philadelphia, 1969.

GODÉE MOLSBERGEN, E.C., *De stichter van Hollands Zuid-Afrika, Jan van Riebeeck 1618-1677*. Amsterdam, 1912.

GODÉE MOLSBERGEN, E.C., *Jan van Riebeeck en sy tyd*. Pretoria, 1968.

GORDON-BROWN, A., *Pictorial Africana: a survey of old South African paintings drawings and prints to the end of the nineteenth century with a biographical dictionary of one thousand artists*. Cape Town & Rotterdam, 1975.

GUIDONI, E., *Primitive Architecture*. New York, 1987.

GROBBELAAR, P.W. (red.), *Die Vrystaat en sy mense*. Kaapstad, 1980.

GUIDONI, W., *Primitive architecture* (Translated by R.E. Wolf). New York, 1978.

HALL, N.L., *The history and potential of thatching*. Phd. thesis, Open University, s.l., 1988.

HASLINGHUIS, E.J., *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek der Westerse architectuurgeschiedenis* (reds. F.H.M. Bosch-Kruimel, H. Janse, A.F.E. Kipp, N.C.G.M. van de Rijt & E.M. van Thienen). Utrecht & Antwerpen, 1986.

HEESTERMANS, J.L.A., F.J. HEYVAERT, H.A.C. LAMBERMONT, D. SIMONS, A.M.F.J. MOERDIJK & L. COLMAN (reds.), *Woordenboek der Nederlandsche taal XXVI*. 's-Gravenhage, 1992.

HENSIUS, J. (red.), *Woordenboek der Nederlandsche taal VIII, (ii) & XVI*. 's-Gravenhage & Leiden, 1924 & 1934.

INNOCENT, C.F., *The development of English building construction*. Cambridge, 1916.

JANS, J., *Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland*. Enschede, 1972.

JONES, S.R., *Old houses in Holland* (Ed. C. Holme). London, Paris & New York, 1913.

KEMPERS, B., *Vijftig jaar Nederlands openluchtmuseum*. Arnhem, 1962.

KESTELL, J.D., *Christiaan de Wet, 'n lewensbeskrywing*. Kaapstad, Bloemfontein, Maritzburg & Stellenbosch, 1920.

KEYES, G.S., *Esaias van den Velde 1587-1630*. Doornspijk, c1984.

KING, A. (Ed.), *Buildings and society: essays on the social development of the built environment*. London, Boston & Henley, 1980.

KNUTTEL, J.A.N. (red.), *Woordenboek der Nederlandsche taal III*. 's-Gravenhage & Leiden, 1916.

KNYSKAMP, C. (red.), *Van Dale se groot woordenboek der Nederlandsche Taal I*. 's-Gravenhage, 1976.

KOCH, W. & G. KOTTING, *Termen en begrippen in de bouwkunst*. Amsterdam & Antwerpen, 1971.

KROEBER, A.L. & C. KLUCKHOHN, *Culture: a critical review of concepts and definitions*. Cambridge, Mass. 1952. *Papers of the Peabody Museum* 47(1), 1952.

LABUSCHAGNE, E.C., *Blanke volksboukuns in Transvaal tot 1900, met spesiale verwysing na woningbou*. D.Phil-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1988.

LAVALLEYE, J. (red.), *Lucas van Leyden - Pieter Bruegel D.Ä.: das gesamte graphische Werk*. Wien-München, s.a.

LEWCOCK, R., *Early nineteenth century architecture in South Africa: a study of the interaction of two cultures*. Cape Town, 1963.

LLOYD, N., *A history of the English house from primitive times to the Victorian period*. London, 1983.

- MALHERBE, K., *Die Boerevrou-boek saamgestel uit die eerste Afrikaanse vroueboek Die Boerevrou*. Pretoria, 1950.
- MANSVELT, N., *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch idioticon: met toelichtingen en opmerkingen betreffende land, volk en taal*. Kaapstad, 1884.
- MEIRION-JONES, G.I., *The sunkenfloored hut in Brittany. Medieval village research group, twenty-sixth annual report*. s.l., 1978.
- MEIRION-JONES, G.I., *The vernacular architecture of Brittany*. Edinburgh, 1982.
- MEISCHKE, R., *Het Nederlandse woonhuis van 1300-1800*. Haarlem, 1969.
- MENDES, M.C. (red.), *Por terras de Portugal*. Lisboa, 1985.
- MERINGER, R., *Das Deutsche haus und sein hausrat*. Leipzig, 1906.
- MICHELSON, P., *Frilands Museet*. s.l., 1973.
- MULDER, H., *Dit was gister en eergister*. Kaapstad, 1970.
- MULLER, C.F.J., *Die Groot Trek in beeld*, Kaapstad, 1978.
- MULLER, C.F.J. (red.), *Vyfhonderd jaar Suid-Afrikaanse geskiedenis*. Pretoria & Kaapstad, 1977.
- MUSGROVE, J. (Ed.), *Sir Banister Fletcher's a history of architecture*. London, 1987.
- NATHAN, M., *Paul Kruger*. Durban, 1942.
- NATIONAL MUSEUM OF WALES, *The interpretation of vernacular architecture in Wales: part I The Welsh folk Museum*. Discussion paper: draft. Welsh Folk Museum, 1982.
- NECKEL, G., *Kultur der alte Germanen*. Potsdam, 1934.
- NIENABER, G.S. & E-M. NIENABER (samestellers), *Die Nienabers van Erfdraai* (red. R.T.J. Lombard). Pretoria, 1987.
- NIENABER, P.J., *Pioniershuise van die Vrystaat*. s.l., 1986.
- NIENABER, P.J., J.D. SMIT & S.M. BOTES, *Vrystaatse argitektuur: histories-argitektoniese ontwikkeling van die Vrystaatse boukuns, 'n oorsig*. Pretoria, 1987.
- NOLLERT, A., *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862): prinz der landschaftsmaler*. Dordrecht, Kleve & Zwolle, s.a.
- OBERHOLSTER, J.J. *Die historiese monumente van Suid-Afrika*. Kaapstad, 1972.
- OELMANN, F., *Haus und hof im altertum I*. Berlin & Leipzig, 1927.
- ODENDAL, F.F., P.C. SCHOONEES, C.J. SWANEPOEL, S.J. DU TOIT & C.M. BOOYSEN, *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal*. Johan-

nesburg, 1991.

OLIVER, P., *Dwellings: the house across the world*. Oxford, 1987.

OLIVER, P. (Ed.), *Shelter in Africa*. London, 1976.

PAULSSON, T., *Scandinavian architecture*. London, 1958.

PETTMAN, C., *Africanderisms: a glossary of South African colloquial words and phrases and of place and other names*. London, 1913.

POTGIETER, D.J., J.J. SPIES, P.C. DU PLESSIS, L.W. HIEMSTRA, T.L. VAN ZYL, C.J. SCHEEPERS STRYDOM, J. BOUWS, P. MARINCOWITZ & S. VIVIER (reds.), *Standard encyclopaedia of Southern Africa XI*. Cape Town, Bloemfontein, Johannesburg, Port Elizabeth & Pietermaritzburg, 1975.

PRAAGH, L.V. (Ed.), *The Transvaal and its mines*. Johannesburg, 1906.

PIENAAR, P. DE V. (red.), *Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner*. Kaapstad, Bloemfontein & Port Elizabeth, 1968.

PRELLER, G.S., *Ou Pretoria*. Pretoria, 1938.

PRELLER, G.S. (red.), *Voortrekkermense I, III & V*. Kaapstad & Bloemfontein, 1918, 1922 & 1938.

PRETORIUS, A., *Our threatened heritage: a plea for the conservation of South Africa's meagre vernacular heritage - both Euro- and Afrocentric*. Milnerton, 1997.

PRETORIUS, J.C. (red.), *Op trek: die daaglikse lewe tydens die Groot Trek*, Pretoria, 1988.

PRETORIUS, J.C., Tydgenootlike getuienis oor pionierswonings in Suid-Afrika voor en na die Groot Trek. Pretoria, 1986. *Nav. Nasko-museum* 1(2), 1986.

QUENNELL, M. & C.H.B QUENNELL, *Everyday life in the Old Stone Age*. London, 1926.

RADIG, W., *Der wohnbau im jungsteinzeitlichen Deutschland*. Leipzig, 1930.

RADIG, W., *Frühformen der hausentwicklung in Deutschland*. Berlin, 1958.

RAPER, P.E. & M. BOUCHER (Eds.), *Robert Jacob Gordon: Cape travels, 1777 to 1786 I & II*. Houghton, 1988.

RAPPOPORT, A., *Vivienda y cultura*. Barcelona, 1972.

RAS, A.C., *Die kasteel en ander vroeë Kaapse vestingwerke 1652-1713*. Kaapstad, 1959.

ROETHLISBERGER, M.G., *Abraham Bloemaert and his sons: paintings and prints II*. Doornspijk, c1993.

ROODT-COETZEE, J.A.J., *Kultuurgeskiedenis: kernaantekeninge*. Ongepubliseerde aantekeninge, Universiteit van Pretoria, 1978.

- RUDOFISKY, B., *Architecture without architects*. New York, 1965.
- RUDOFISKY, B., *The prodigious builders*. London, 1977.
- SCHAPERA, I., *The Khoisan peoples of South Africa*. London, 1930.
- SCHOEMAN, K., *Dogter van Sion: Machtelt Smit en die 18de-eeuse samelewing aan die Kaap, 1749-1799*. Kaapstad, Pretoria & Johannesburg, 1997.
- SCHOLTZ, J. du P., *Afrikaans-Hollands in die agtiende eeu*. Kaapstad, 1972.
- SCHONKEN, F.T., *De oorsprong der Kaapsch-Hollandsche volksoverleveningen* (red. D. Fuldauer). Amsterdam, 1914.
- SCHOONEES, P.C., F.J. SNIJMAN, N. VAN BLERK, A.C. WESSELS, L.J. SCHOONEES, C.J. SWANEPOEL, A.J.D. DE VILLIERS, S.J. DU TOIT, F.F. ODENDAL & D.C. HAUPTFLEISCH (reds.), *Woordeboek van die Afrikaanse taal IV*. Pretoria, 1961.
- SCHOONEES, P.C. & M.F. TOERIEN (reds.), *Woordeboek van die Afrikaanse taal II*. Pretoria, 1955.
- SCHOONEES, P.C., M.F. TOERIEN & F.J. SNIJMAN (reds.), *Woordeboek van die Afrikaanse taal III*. Pretoria, 1957.
- SCHRIJNEN, J., *Nederlandsche volkskunde II*. Zutphen, s.a.
- SCHULTZE, L., *Aus Namaland und Kalahari*. Jena, 1907.
- SIDEMAN, B.B. (Ed.), *The world's best fairy tales*. London, 1969.
- SNIJMAN, F.J., D.C. HAUPTFLEISCH, N. VAN BLERK, G.H. MALHERBE, J.C.M.D. DU PLESSIS, J.P. SMUTS, P. HARTEVELD, L.H. GERICKE & J.P. COETSEE (reds.), *Woordeboek van die Afrikaanse taal V*. Pretoria, 1968.
- SPAMER, A., *Die Deutsche Volkskunde I & II*. Leipzig, 1934 & 1935.
- SPENGLER, O., *Der untergang des Abendlandes I*. München, 1931.
- SPENGLER, O., *The decline of the west: perspectives of world-history II* (Translated by C.F. Atkinson). New York, 1946.
- SPIES, F.J. DU T. & W.J. DE KOCK, *Soek in die verlede*. s.l., s.a.
- SPOELSTRA, B.T., *Ons volkslewe. Kultuur-historiese leesboek*. Pretoria, 1924.
- STECHOW, W., *Dutch landscape painting of the seventeenth century*. London, 1968.
- STENBERGER, M. & O. KLINDT-JENSEN (Eds.) *Vallhagar. A migration period settlement on Gotland/Sweden II*. Copenhagen, 1955.
- SUID-AFRIKAANSE AKADEMIE VIR WETENSKAP EN KUNS (VAKTAALBURO) (red.), *Bouwoordeboek/Building dictionary*. Kaapstad, 1990.

- TERBLANCHE, H.J. (red.), *Engels-Afrikaanse tegniese woordeboek*. Goodwood, 1985.
- TREFOIS, C.V., *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelike architectuur*. Antwerpen, 1950.
- TREFOIS, C.V., *Oudnederlandse architectuur in Zuid-Afrika*. Melle, 1969.
- TREFOIS, C.V., *Van komwoning tot Vlaamsche boerderij*. Antwerpen, 1941.
- TREFOIS, C.V., W. PUNT & J. PLOEGER, *Ons Kaapse gewels*. Pretoria, 1970.
- ULDALL, K., *Frielandmuseet*. s.l., 1972.
- VAN BOVEN, M., J. VAN LAARHOVEN & M. TRAPPENIERS, *Noordbrabants Museum*. Haarlem, 1978.
- VAN DER MERWE, P.J., *Die noordwaartse beweging van die boere voor die Groot Trek (1770-1842)*. Den Haag & Kaapstad, s.a. (voorwoord 1937). Herdruk deur die Staatsbiblioteek, Pretoria, 1988.
- VAN DER MERWE, P.J., *Trek: studies oor die mobiliteit van die pioniersbevolking aan die Kaap*. Kaapstad, Bloemfontein & Port Elizabeth, 1945.
- VAN DER MOLEN, S.J., *Het Friesche boerenhuis in twintig eeuwen*. Assen, 1943.
- VAN DER VEEN, C., *Museumboek voor Drenthe*. Baarn, 1979.
- VAN DER WAAL, G-M. *Van mynkamp tot metropolis: die geboue van Johannesburg 1886-1940*. Johannesburg, 1986.
- VAN DER WAAL-BRAAKSMA, G. & O.J.O. FERREIRA, *Die Noordweste: die stoflike kultuuruiting van die streek se bewoners*. Johannesburg, 1986.
- VAN ES, W.A., A.V.M. HUBRECHT, P. STUART, W.C. MANK & S.L. WYNIA (reds.), *Archeologie en historie*. Bussum, 1973.
- VAN NIEKERK, A.A.J., *Herneuter*. Kaapstad, 1975.
- VAN OORDT, L.C., *Die Kaapse taalargief III*. Kaapstad, 1948.
- VAN RIJN, C.J., *Het zeer nauwe verband tussen het Afrikaans en het Nederlands*. Kaapstad, 1914.
- VAN ROOYEN, G.H., *Kultuurskatte uit die Voortrekker-tydperk II*. Bloemfontein, 1940.
- VAN WIJK, P.A.M. (Samengesteld en geredogeerd), *Boerderijen bekijken: Historisch Boerderij-onderzoek in Nederland*. Amersfoort, 1985.
- VENTER, C., *Groot Trek*, Kaapstad, 1985.
- VERTUE, E., *Op reis met Eric Vertue*. Kaapstad, c1976.

VOS, H.N., *An historical and archaeological perspective of colonial Stellenbosch 1680-1860*. M.A. dissertation, University of Stellenbosch, 1993.

VOSKUIL, J.J., *Van vlechtwerk tot baksteen: geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland*. Arnhem, 1979.

VRIEND, J.J., *De bouwkunst van ons land. Het platteland*. Amsterdam, 1949.

WALTON, J., *African village*. Pretoria, 1956.

WALTON, J., *Cape cottages*. Cape Town, 1995.

WALTON, J., *Homesteads and villages of South Africa*. Pretoria, 1965.

WALTON, J., *Old Cape farmsteads*. Cape Town, 1989.

WALTON, J., *Vroeë plase en nedersettings in die Oranje-Vrystaat*. Amsterdam, 1955.

WELCH, S.R., *Portuguese and Dutch in South Africa, 1641-1806*. Cape Town, 1951.

WELCKER, C.J. & D.J. HENSBROEK-VAN DER POEL, *Hendrick Avercamp 1585-1634 bijgenaamd "de stomme van Campen" en Barent Avercamp 1612-1679 "schilders tot Campen"*. Doornspijk, 1979.

WELLS, C. (Ed.), *Perspectives in vernacular architecture II*. Columbia, Mis., 1986.

WEYNS, J., *Bokrijk, tuin van de Vlaamse volkskultuur*. Bokrijk, 1961.

WEYNS, J., *Volkshuisraad in Vlaanderen: naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de Middeleeuwen tot de eerste wereldoorlog*. Antwerpen, 1974.

WOLTERS, J.B., *Van den Vos Reinaerde* (red. L.M. van Dis). Groningen, 1959.

ZUMTHOR, P., *Daily life in Rembrandt's Holland*. California, 1994.

IV LETTERKUNDIGE BRONNE

ALLEN, V., *Lady trader: a biography of Miss. Sarah Heckford*. London, 1979.

ANDERSON, A.A., *Twenty-five years in a wagon*. Cape Town, 1974.

AYLWARD, A., *The Transvaal of today, war, witchcraft, sports and spoils in South Africa*. London, 1878.

BACKHOUSE, J., *A narrative of a visit to the Mauritius and South Africa*. London, 1844.

BAINES, T., *Journal of a residence in Africa 1842-1853 I & II* (Ed. R.F. Kennedy). Cape Town, 1961 & 1964.

- BOSMAN, D.B. (red.), *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*. Amsterdam, 1952.
- BURCHELL, W.J., *Travels in the interior of Southern Africa I & II* (Ed. I. Schapera). London, 1953.
- BURCHELL, W.J., *Travels in the interior of Southern Africa II*. London, 1824.
- DAMPIER, W., *A new voyage round the world*. London, 1697.
- DANIELL, S., . . . *African scenery and animals*. London, 1804-5. (Ed. F.R. Bradlow). Facsimile reprint, by Balkema, Cape Town, 1976.
- DE KOK, K.J., *Empires of the veld*. Johannesburg, 1904.
- HOFMEYER, S., *Twintig jaren in Zoutpansberg*. Kaapstad, 1890.
- JONKMAN, H.F., *Mededeelingen over Zuid-Afrika*. Amsterdam, 1883. Staatsbiblioteek. Herdrukke no. 31. Pretoria, 1968.
- KOLBE, P., *Naaukeurige en uitvoerige beschryving van de Kaap de Goede Hoop II*. Amsterdam, 1727.
- KOLBEN, P., *The present state of the Cape of Good-Hope II*. London, 1731.
- KRETZSCHMAR, E., *Schetzen uit Zuid-Afrika*. 's-Gravenhage, 1854. Faksimilee-herdruk, Die Staatsbiblioteek, Pretoria, 1969.
- KRETZSCHMAR, E., *Südafrikanische skizzen*. s.l., 1853.
- KUIT, A., *Transvaalse gister*. Pretoria, 1942.
- LATROBE, C.I., *Journal of a visit to South Africa in 1815 and 1816 with some account of the missionary settlements of the united brethren, near the Cape of Good Hope*. London, 1818. Facsimile reprint by C. Struik, Cape Town, 1969.
- LICHTENSTEIN, H., *Travels in Southern Africa in the years 1803, 1804, 1805 and 1806 I* (Translated by A. Plumptre). Cape Town, 1928.
- LORD, W.B. & T. BAINES., *Shifts and expedients of camp life, travel and exploration*. London, 1871. Reduced facsimile reprint of the 1876 edition by Africana Book Society, Johannesburg, 1975.
- MASSON, F., *An account of three journeys from the Cape Town into the Southern part of Africa*. London, 1776.
- MASSON, F., . . . *account of three journeys at the Cape of Good Hope 1772-1775* (Ed. F.R. Bradlow). Cape Town, 1994.
- MURRAY, J., *Young Mrs. Murray goes to Bloemfontein 1856-1860*. Cape Town, 1954.
- PRINGLE, T., *Narrative of a residence in South Africa*. London, 1835. Facsimile reprint by C. Struik, Cape Town, 1966.
- RAVEN-HART, R., *Before van Riebeeck: callers at South Africa from*

1488 to 1652. Cape Town, 1967.

RAVEN-HART, R., *Cape Good Hope 1652-1702: the first fifty years of Dutch colonisation as seen by callers I-II*. Cape Town, 1971.

ROCHE, H.A., *On trek in Transvaal; or, over berg and veldt in South Africa*. London, 1878.

SANDERSON, J., *A trading trip into the Orange Free State and the Transvaal*. Pretoria, 1981.

SCHAPERA, I. (Ed.), *The early Cape Hottentots: described in the writings of Olfert Dapper (1668), Willem ten Rhyne (1686) and Johannes Gulielmus de Grevenbroek (1695)*. Cape Town, 1933.

SCHOEMAN, K. (Ed.), *The early days of the Orange Free State: Charles Warden; W.D. Savage; Martha Jane Kirk*. Cape Town & Pretoria, 1989.

SCHUTTE, G.J. (red.), *Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel jr. oor Kaapse sake, 1778-1792*. Kaapstad, 1982.

SHAW, W., *The story of my mission in South-Eastern Africa: comprising some account of the European colonists; with extended notices of the Kaffir and other native tribes*. London, 1860.

SMITHERS, E., *March Hare. The autobiography of E. Smithers*. London, 1935.

SOMERVILLE, W., . . . *narrative of his journeys to the Eastern Cape frontier and Lattakoe 1799-1802* (Eds. E. & F. Bradlow). Cape Town, 1979.

STRUBEN, H.W., *Recollections of adventures pionering and developement in South Africa 1850-1911*. Cape Town, 1920.

TAYLOR, H., *Doctor to Basuto, Boer and Briton 1877-1906*. Cape Town, 1972.

THUNBERG, C.P., . . . *travels at the Cape of Good Hope 1772-1775* (Ed. V.S. Forbes). Cape Town, 1986.

TRIGARDT, L., *Die dagboek van . . .* (red. T.H. Le Roux). Pretoria, 1982.

TROMP, T.M., *Herinneringen uit Zuid-Afrika ten tijde der annezatie van de Transvaal*. Leiden, 1879.

VAN RIEBEECK, J.A., *Dagregister gehouden by den Oppercoopman . . . I-III, 1651-1662* (reds. D.B. Bosman & H.B. Thom). Kaapstad, 1952-1957.

WAGENAAR, Z., *Dagregister en briewe van . . . 1662-1666* (red. A.J. Böeseke). Pretoria, 1973.

WARDEN, G., *Die herinneringe van . . .* (red. D.A. van der Bank), *Navorsting van die Nasionale Museum, Bloemfontein* 5(6), Oktober 1985.

V   PERSOONLIKE MEDEDELINGS

1   MONDELING

AUKEMA, mev. W., Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum, Posbus 3300, Pretoria, 1989-10-12.

BOTHA, mnr. M.C., Posbus 65, Pienaarsrivier, 1991-08-16.

GROBLER, mnr. Z.C., Arend Dieperink Museum, Posbus 34, Potgietersrus, 1991-09-15.

HENRICO, mev. C.J., Herfsland 17, Potgietersrus, 1991-09-17.

MARINCOWITZ, mev. H., Posbus 55, Prince Albert, 1989-09-23. (Mededeling aan personeel van die Boland-plaasmuseum, Worcester).

PRETORIUS, P.A.H., Munnikstraat 84, Louis Trichardt, 1990-02-06.

ROSSOUW, mnr. D.J., Oorlogsfontein, hoewe 45, Potgietersrus, 1991-09-17.

SULLIVAN, mnr. Stanford, 1982. (Mededeling aan mej. R. Marais, Boland-plaasmuseum, Worcester).

VAN WYK, mnr. C., Vermaaklikheid, distrik Riversdal, 1982-05-25. (Mededeling aan Mev. H. Naudé, Boland-plaasmuseum, Worcester).

VILJOEN, J.J., Diepkloof Plaasmuseum, Heidelberg Transvaal, 1990-08-16.

2   SKRIFTELIK

JOUBERT, mnr. J.A.N., Posbus 1003, Lydenburg, 1992-04-16.

SMIT, mnr. M.C., Bosmanhuis 216, Jasmynlaan, Silverton, 1987-11-23.

SWART, mnr. J.J., Poskantoor Glenside, 1991-07-24.

WALTON, Dr. J., 4 Mountain Road, Claremont, Cape Town, 1995-06-02.

VI   DIVERSE

1   FOTO'S

Kaapse Argiefbewaarpark, Kaapstad

AG 4186, foto: *Barkly-wes alluviale delwerye*, anoniem, s.a.

AG 15284, foto: *Matjieshuis raamwerk - blankes*, anoniem, s.a.

AG 15296, foto: *Matjieshuis raamwerk - blankes*, anoniem, s.a.

E 4115, foto: *Uitsig op die plaas van Hermanus Engelbrecht, Klein-*

Namakwaland, A. Elliot, s.a.

J 208, foto: *Avontuur nedersetting, anoniem, s.a.*

J 2937, foto: *Uniondale, anoniem, s.a.*

J 2966, foto: *Uniondale, anoniem, s.a.*

R 277, foto: *sonder titel, anoniem, s.a.*

1/8 6A 148, skyfie: *Kapstylhuise, Goedverwacht, Piketberg, anoniem, ca. 1969.*

1/9 6A 160, skyfie: *Wittewater, kapstylraamwerk, Piketberg, anoniem, ca. 1969.*

Krugersdorp Biblioteek, Krugersdorp

1474, foto: *sonder titel, Kassel, s.a.*

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria

HKF 479, foto: *sonder titel, anoniem, s.a.*

HKF 10536, foto: *sonder titel, anoniem, s.a.*

83-3055, foto: *sonder titel, anoniem, s.a.*

Pelgrimsrus Argiefbewaarplek, Pelgrimsrus

519-18, foto: *"Middle Creek", Pelgrimsrus, anoniem, s.a.*

Transvaalse Argiefbewaarplek, Pretoria

9103, foto: *Griekwaland-Wes diamantvelde, Klipdrift, anoniem, s.a.*

Transvaalse Provinsiale Biblioteek- en Museumdiens, Pretoria

M82-103-3, foto: *sonder titel, anoniem, s.a.*

M83-210-103, foto: *sonder titel, anoniem, 1983.*

M89-13D-26 & M89-13D-27, foto's: *sonder titel, S. Miller, 1989.*

13308, foto: *Rosherville en Spekboom, anoniem, s.a.*

2 PRENTE

Boland-plaasmuseum, Worcester

Ongenommer, werkstekeninge: *rekonstruksie van 'n kapstylhuis, G. Fa-*

gan, 1991-09-17.

Kaapse Argiefbewaarpark, Kaapstad

A1415 (73) 5, skets: sonder titel, George Henry Ford, 1836.

A1415 (73) 82, skets: *Hartebeesthut*, C. Bell, 1836.

Museum Africa, Johannesburg

B128/1139, skildery: *Tafelplaas, Klaas Smitsrivier*, Thomas Baines, 1848-04-24.

75/1126, skets: *'n Boer se huis in die binneland van Suid-Afrika met 'n looikuip en seepmakery*, R.H. Dingley, Januarie 1819.

6362, akwatint: *Kapteinskloof in die Piketberg, eiendom van die weduwee F. Lamprechts*, J.C. Poortermans, 1849.

6377, akwatint: *Die koringplaas Ezelshoek van mnr. P. van Zyl, Piketberg. Die pas na Banghoek wat deur 'n lang vallei na Kaapstad lei*, J.C. Poortermans, 1849.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria

HG 7014 311, skets: *Transvaalse Bosveldwoning, noord van Brits, volgens Voortrekkertradisie gebou*, Erich Mayer, 1927.

HG 7014 397, skets: *Bosveldwoning, Voortrekkerstyl, noord van Brits Transvaal*, Erich Mayer, 1927.

HG 7014 312, skets: *Bosveldwoning, Voortrekkerstyl, noordoos van Brits (hardbieshuis)*, Erich Mayer, 1927.

Transvaalse Ariefbewaarpark, Pretoria

A 1365 17, skildery: sonder titel, Thomas Baines, s.a.

3 TERREINE

Boland-plaasmuseum, Worcester: kapstylhuis, besoek 1990-10-04.

Puntjie, distrik Riversdal: kapstylhuise, besoek 1990-10-12.

Schoemansdal Museum, Louis Trichardt: pioniersstrukture, besoek 1989.